

# САҢА ОЛОХ

Чурапчы улуунун хаһыата

ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

12+

## ҮӨРЭХ, БИЛИИ КҮНҮНЭН ЭБЭРДЭЛИИБИТ!



Үөрэх, билии быраалынныыга хас бирдибитигэр умнуллубат баһа күн. Үөрэх сана дьыла билиини барыктытын сана курбига ситиһиһэ кыһалтыыр. Баһаан ыйын 1 күнэ – оскуола үөрэнээччилэра устубуоннар, учууталлар, преподаваллалар, төрөттүгүтөр сана сымалы-соругу туруору-налларыгар бир кардиис кэм. Бу күнү ордук долуыа оскуола борооһун сана атыллан эрэр кырааннар, бастаыи кылаас үөрэнээччилэра күүтэллэр.

Саха Өрөстүүбүлүкэтигэр хас бирди киһи билиини, үөрэги ыларьаар, айар үлэтин, таһаанын арыларыгар усулу-буһа барыта баар. Билиин аһыыи кэм уопастыбага сана үрдэбили туруорар. Дьэ кэргэн уопастыба уонна сударьыстыба көмөтүнөн билигин билии хас бирди оро таруөбүттөн үтүө үөһи, сизир-майыны, дойдутулар тапталы, дойдутун туһугар элпизтиһээтээк буолууну интэриниэтигэр, бээтин кыабын, аьулурун толору туһанарьагар, кизэн үөрэги, билиини ыларьагар, наукаба, култуураба уонна ба атын эбээтэргэ үрдүк ситиһиини дабайарьагар эбээни үөкөстүһээтээкпит.

Кэпэр кэмэри ыччэт хайдах билиини, үөрэги ыларьыттан, сизир-майы, култуура өттүнөн төһө сөйдөрүттэн, үтүө үөкөстөрү төһө туһанарьыттан билии өрөстүүбүтүкөбүт, дойдубит бүттүүнүн инникитэ туттуктаах. Ол иһин билиин оскуолалар инфраструктураларын сайыннарарьыт, аһыыи цифровый технологиялары килгэрэрьыт уонна ону туһанарьыт үөрэхтөөһүн методикатыгар сананы килгэрэрьыт сана таһымна таһаарарьыт улахан оруолтаах.

Күндү дойдоттор! Эһигини барыгытын Билии күнүнүн итиитик-истинник эбэрдэлиибит. Дьаһу-соругу, чэкиэн буолууну, ситиһиини, үрдүктөн үрдүк санаттан сана курбиги дабайан илэргэтигэр бабарарьыт!

Саха Өрөстүүбүлүкэтин сивигитиэ.

### Сайдьы суола

## ТЕЛЕМЕДИЦИНА ДИЭН ТУГУЙ?

Олохтук сайдыытын тэтиминэн күнтэн күн сана технология олоххо киэрэр. Холобур, аһыах эрэ сыллааһыга юспылаах, кыра экраннаах, интэриниэтэ суох суотабай төлөгүнү хас бирди киһи туттар буолбута, билиин бу төлөгүннэрбит юпосата суохтар (барыта экран эрэ), элбэх функцияны толороллор. Ол курдук, төһө бабарар сөбүлээбит киһиэбитин көрүөхтүгүн, интэриниэттэн наадыарьытын барытын булуохтутун, ыраах олорор дьоннорбутун кытары көрөн олорон кэлэтиэхпитин сөп.

Оттон интэриниэти ылан көрдөхкө, улуустутугар интэриниэт эрдэ төлөгүн линиятын эрэ нөкүө киэрэр буоллаһына, быйыл өсөө түргөн тэтимнээх, салтынынэн кэлэр (оптоволонно) вай-фай интэриниэт киэрдэ. Интэриниэт бары эйбэти туһага элбэх. Доруубуһа харьытабытын эйбэтигэр интэриниэти туһанан сана сонун сүүрээниэр эмиз киэрэллэр. Бир онук холобурунан буолар телемедицина. Телемедицина диэн тугун, хайдах үлэтирин, тугу үтүэйдээһин туһунан улуустаағы киһи балыһа хирург-онкологын Андрей Егорови Захарови көрсөн кэлэтипит.

Телемедицина – медицина хайыската, ыарыһахтар диагностарын сөгнө туруорар уонна элпир хааныстыбалара үрдүүтүгэр видеообьээс нөкүө быраастар байэлэрин икки ардыгар медицинаый информацияларын агастаһаллар эбит. Маньык технологияны билиги улуустаағы киһи балыһабыт хаһыс да сылын туттар. Сыла барыта 50-ча консультация оноһуллар. Билиини кэмэи сайдылаах курааттарга видеообьээс нөкүө киһи олорон быһыһыар араас уустук көрүнээх эппарээсийалар ытылгаллар эбит.

Бу хайыска «Скайп» быралыраама курдук, видеообьээс анал быраарьааматынан үлэтир. Ол эбэтэр, компүүтэр уонна интэриниэт көмөтүнөн улуустаағы киһи балыһа бырааһа Дьокуускай куорат уопуһаах, тустаах бырааһын кытары агах тэгсэн олорор курдук кэлэтипит сөп. Холобура, камера нөкүө ыарыһах өлөрбүт, бааһырыбыт сизир көрдөрөллөр уонна киһи эрдэ тугунан ыалдыбытын, анаалыстарын түмүүн ытыгаллар, кэпээлэр. Ону үлээнни быраастар тутатына консультациялыыллар, эмп-томп аныкылатар. Телемедицинанан сүрүннөн хирургия, терапия, онкология быраастара туһаналлар. Маньык технологиянан, төһдө буоллаһына, уоһа сиктиит, унуохтара тостуулаах



дьыну эмиз көрдөрөллөр эбит. Быраас уопуһаах быраастар тэн мунаарар болтуруостарьагар тутатына консультациялар, ыарыһахтарга анаабыт элпэрэтин көннөрөн, уларытан бириэхтэрин сөп. Холобур, соторутааһыта тымыра буөлгөнөн атаба көсөрбүт киһиэи видеообьээс нөкүө хирург тутатына көрөн, эмп ырыһабын анаабыт, сүбөлээбит. Оһон сөптөөх элпэрэтин сабагеммыһынан барьыт. Билиин ыарыһах туруга тутубут.

Дьокуускай куоратка иккис нүөмөрдээх өрөстүүбүлүкэтээи балыһага анал телемедицинский киһи баар. Ону таһанан Медицина национальней киһиэи сибээскэ эмиз тахсар эбит. Телемедицина быраарьааматыгар туора киһи саһаан киэрбат. Хас бирди быраас бэйэтигэр ханааллаах эбит. Улуустук быраастара ыарахан туруктаах киһиэи бөртөлүөт ыһыралларыгар видеообьээһинэн катастрофа медицинаый өрөстүүбүлүкэтээи киһини кытары кэпсэтэллэр, тутатына сүбөлээһинлэр эбит.

Нэһиликтээтэн киһи балыһага барар-кэлэр кыахтара, суолтара-истэра куһаҕан буоллаһына, телемедицинаны туһанан, наадалаах быраастары кытары кэлэтипит, тутатына консультация, көмө ылаахтарын сөп. Оһон инникитин көһилээк медицинаый туһанарьагар телемедицина киэрэн, олохтоохтор доруубуһаларын көрдөрүүлэригэр элпэрэллэригэр сайдыыи сана таһыма улахан суолтаны ыһаба.

Марфа ПЛ. ПОВА.

### Быыбар - 2018

## ТҮА СИРИН УЙГУ-БЫЯН ТУОНАТЫГАР КУБУЛУТАРГА КҮАХТАР БААЛЛАР!

Баһаан ыйын 9 күнүгэр буолуохтаах Ил Дархан быыбарьагар кандидат Айсен Николаев быыбарга кыттар быраарьааматыгар тыа сирин сайыннарыы, тыа хаһаайыстыбатын сана таһымна таһаарьыи бир сүрүн миэстэни ыччаллар. Киһи бэлэтириһинэн, иһин эһээр улуустар бир тийгээтээтик сайдыахтаахтар.

дэлээн, суөһү аһыһыын ханатан, эг-үт бордуукуһаатын элбэги барыахтаах. Өкөтүн Сибээсий Сейүүс кэмизэр тыа сире барыта хоһоостарынан, оһкуустарынан араһаан, сир-уот барыта оно үлэриһэн олорбүт буоллаһына, 90-с сыллардааха баалдара дуоллара, ол иһигэр суөһүнэрэ-эстара, сирдэр-уоттара дьонно-сараага үлэһиһээ барьыта. Арай «Амма» соһуос сирин-уотун ылаһаа күн-бүтүнэ дьэри үлэтии олорор. Ол иһин Айсен Николаев Аммага сирьытын кэмизэр бу бааһынай хаһаайыстыба хайаатар да чөлүгэр түгөн, аһагар туран, сирин-уотун барытын туһага таһааран өрөстүүбүтүкэни барытын бурдуһунан хааныһаар хаһаайыстыба буолуохтааһын баһиһээбэти.

Билиин нэһиликтээтэ туһанылыһаах туар сир-уот кара баһаан. Итиллэри туһага таһаарар туттук Айсен Сергеевэн сирин нүөлсүтүүэ, онорууга ураты болсомтотун ууар. Манна туһаан киһи Уус Алданна мелiorация болтуруостарьагар оһтыа хоһоттии таһааран туар. Ол түмүгүнэн, оһтыа нүөлсүтүлэр уонна куурдуллар хөдүгэ иһне 38 тыһ. гектартан 86 тыһ. гектарга дьэри кэһээтээх. Сирин туһага таһаарьыи кэмизээ 1,4 тыһ. гектартан 5 тыһ. гектарга дьэри улаатыахтаах.

Маньы таһына: иһин эһээр улуустарга иһар уу боһуруһа оһус сыһытык туар. Ол иһин улуустарга мелiorация үлэти күүһүрэн, күүлэртэн, үрэхтэри ыбаастаһыан, уу оһитин тэрдэи, быһыттары оноруу барыахтаах. Манна ордук кураһыи сирдээк иһин эһээр улуустарьагар үтэ күүһүрүөхтээк.

### Докуоту – тыа хаһаайыстыбатын

Иһининэн, тыа сиргэр дьон докуоттаах буолууга ситиһиллээхтээк. Манна анаардас будьуөт эрэ үлэһитэрин хамнаһын үрдэти буоллаһа, тыа хаһаайыстыбатынан дьэриктанар дьон докуоттаах буоларьыт үтэ барыахтаах. Оһуока олохтоох олорон таһаарьыта улахан болсомтотун ууар элп. Билиин оһабыт – элбэх эли, үтү ыһыи эра буоллаһа. Тыа сирин дьонно тэриһээ, орохтор кээх хаһаайыстыбага, баһа бордуукуһаатын онорууга үлэтиэн, үчүгэй хамнаһы аахсалларын тэриһиит. Киһилэр онорон таһаарьыт таһаардара аһыһа хамарьык бардаһына докуотаналлар. Оһуоттар оһу-уруутэһинэн, дьэ-уот туттан, хаһаайыстыбаларын ханатан, өсөө үчүгэй барыстанарга дьүлүөн туран, улуоскэни үлэтиир буолуохтара. Онук дьэһэнэхтиһына эра, дьон төрөөбүт алаһыһаар таһаарьага, – дьон төһөрдөөһөн ыйар Айсен Николаев.

Иһин эһээр улуустарга кооперациялаһыи сайдыыт элп. Манна ордук Чурапчы улууга чорбойор. 1997 с. тэриһиллэбит «Чурапчы» ТХПК бордуукуһаата өрөстүүбүтүкэ, ону аһан Россияга биллэр. Уус алданар байэлэрин стратегияларыгар маһыһа маһыһынар биас кластери оһоһо иһилэр саналаахтар. Ол курдук, туораахтаах култуураны, бурдуу,

оһуруот аһын үннэрэр, суөһүнү, аһыһыи керер илэстэр тэриһиллээхтээк.

Билиин тыа хаһаайыстыбатын бордуукуһаатын 46 % – элэх хаһаайыстыбалар, 26 % – бааһынай хаһаайыстыбалар онороллор. Айсен Николаев элэринэн, кооперация анаардас үтэ туттарыһынан эрэ муһурааммака, аһын салааларга ытыа ыһан үлэтиһээк. Холобур, тэһи-ыһааи ыһыһа, туһууну ытыһыта уода, хас бирди нэһиликээ кооперативтар баар буолуохтаахтар. Сөһөнөй үлэтигэр, тэһи-ыһааи ыһыһа уонна туһууну ытыһыта кирдэһиттир кооперативтар нэһиликэ уонна улуус таһымыгар күөкэ үлэтиһиллэрин ситиһээтээхтээк. Саха сиргэр кооперацияны өйүүр араас көрүнээк, ол иһигэр баан мактиһин, чөл-чөл кээс хэри, лизинг, экспорт сана технологиялар араһааларьагар, биас тэриһити үлэтиһээтээк Аһы-чөлү, олохтоох таһаарыи онорон таһаарьыны дэлэтигэр туһуһамыт тыа хаһаайыстыбатын кооперацияларын сайыннарыы Ил Дархан анал ыйаага таһаар, – дьэн Айсен Николаев тугу чөл-чөл дьаһаллар ыһыллыахтарын туттарыһан элпэр.

Айсен Николаев дьон-сараа бир докуоттанар сире – өсөө сир аһын отону хомуйан аһылааһыны сайыннарар сөһүн туһунан. Тыа сиргэр бир доһуот киэрэн сөптөөх хаһыһаатын айыһа бирэр быһаанын туһага таһаарыи буолар. Холобур, «Саха-чай» биллэин 50-ча кэрээт киһини хамнаһаан. Россия бир бөдөн хампааньыта 35 тонна чай саһаастыр тэриһтэһэн буолта. Бу курдук саһаастаһынары Саха сирин үрдүнэн өйөөн, тыа сиргэр олорор дьон докуотун улаатынарыһа үлэтиһээтээк, – дьэн баһиһилэр.

Манна даһаан элээк, Айсен Сергеев тыа хаһаайыстыбалар бөһүтэр сүбөдйэ чөл-чөл уонна өйдөнөр буолуохтаарын, инникитин тыа хаһаайыстыбатын таһаарын онорон-нуларга сударьыстыба өтүүтүн өйөбүт араас ньыманан барыахтаарын баһиһилэр. Сүбөдйэ хас бирди хаһаайыстыбага чөл-чөл тийгээти ситиһээтээк. Бу хаһаайыстыба көрүүттэн тутуһа суох, бырабыһаатыһыба манна үлэи ыһан, олохтоох онорон таһаарьыны күөкэ сайыннаран өрөстүүбүтүкэ, ону аһан төһө таһаарьага кыһалыһахтаах. Тыа хаһаайыстыбатын сайыннарыи улуус баһыһыи бир сүрүн үлэтинэн буолу, – дьэн баһиһилэр.

Иһин эһээр улуустар оноһуллубут бордуукуһааларын улун көмгэ харьыһаларын ситиһэн, хотугу уонна промышленнай оһуһуһнары хааныһыахтаахтар. Бу туһунан Айсен Николаев: «Холобур, Чурапчы улууга Саха сирин оһуруу араа, хоту өтүн баһилин бордуукуһаатынан хааныһаар соруу туруорар. Оһуока онорон таһаарар бордуукуһаалара иһин нэһилэ эра буоллаа, кэрээт алта ый болдьоһо хаһаайыһаар технологияны туһаныыта көһүү ситиһиллээк, – дьэн баһиһилэр.

Тыа сиргэр дьон курааттан итэһээ суох олорууга – сүрүн соруу.

Тыа сиргэр олорор усулуобуйаны туһарыи – Айсен Николаев эмиз бир сүрүн соруу. Киһи Дьокуускай куораты туһарьыта, олорор дьэһитэри тутууга киллэрбит уопуһун тыа сиргэр туһулуур санаалаах. Оһуока суол-нисонотулууга, пааситимин тэрдэи, нэһиликтээтэ социальнай эһиһээтэри тутуу, олорор дьэһитэри киллэри, түргэн-түргэн Интернет ситимин хааныһытыи – барыта дьон олорон уйтуһун туһарьыта, нэһиликтээи аһаһыи элпэтигэр туһаайыһахтаах. Улуустар стратегияларын онорууга итиллэригэр туран, ыһыһыи улуустары кытта ситимнээк быһааны ыһаһаллара улахан суолтааах.

Холобур, суөһиһи болтуруоһуар өрөстүүбүтүкэтии барыһын ситимнир, ордук иһин эһээр улуустарга тыһын сүбөлээх туһунан Стүкэн эһэни туруур муоста буолар. Бу муоста үс федеральнай суолу «Бүтүүн», «Лөһөн», «Халыма», бир тийгээ киллэри. Оһуока иһин эһээргэ Алгараа Баһаах аһы-туһуу, тырааныһтар киһини буолуоһаах. Аһы туран билиин Айсен Николаев Аһаа суолун федеральнай таһымна таһаарарга туруоса сыһаар. Бу баарарай улаһар олоһо киэрдээтээк, Уус Майда тийэр суол оноһуллар кыһтанар. Интернет ситимин ыһааха, билиин Манэ Ханалаһыи, Таһтанан, Томсонн отповолонно бир ситимэ тэрдэһитэн туар. Нөронтиттан Манэ Ханалаһа дьэри үрдүү күүһүлээх уст оһоһо киэрбита.

Тыа сиргэр дьон курааттан итэһээ суох олоруохтаахтар. Дьэ-э-уоһаа тоһору хааныһыһыи киллэри, үчүгэй суөһиһи, сибээс, түргэн Интернет, аһыи медицинаый көмө ханна да ханчаба суох барыһаар тийгээтээк. Үөрэхтөөһүн хааныһыта кураат оһуоһаларьыттан тух да ураты суох буолуоһаах. Доруубуһа уонна эг-үтүнэн көһүлүүк сайдыыта сананыи кирдэһилээ тэриһиллээтээк, – дьэн төһөрдөөһөн баһиһилэр Ил Дархан быыбарьагар кандидат Айсен Николаев.

Тыа сирин уйгу-бийан туһаньагар оһулууга кыһтар бааллар! Айсен Сергеевэн Николаев «Түмүүн» – сайдыыта, үлэти – үрдээт» ыһыһытын Саха сирин олохтоохторо өйөһүтэригэр элп улахан!

Елена ИВАНОВА.



Сирин туһага таһаарыи

Дьокуускай куорат уонна киһи туга тайан сыһар киһи уонна иһин эһээр улуустарга Саха сирин нэһиликтээтэти улаһан анаара олорор. Бу улуустар бары тыа хаһаайыстыбатынан дьэриһаһаллар. Оһон киһини сайдыһалара тыа хаһаайыстыбатын ылары быһаачы сибээстээк. Айсен Николаев Дьокуускай куорат баһыһыһынан олорон киһи кураат сайдыһытын стратегиятын тоһуотун, билиин сайдыыи ол хайыһаһанан бара туар. Киһи манна киллэрбит дьэһиит саһаалаһыһынан аһы өрөстүүбүтүкэ таһымьагар таһааран, тыа сирин сайыннарыһа туһулуу тутар оһуулаах.

Тыа сиргэр үлэһэн уларьыһаалары киллэрэр көм көһиһиһэн киһи улуустар социальнай-экономикаый стратегияларын онорууга улахан болсомтотун уура, элбэх улуоска сыһаан, баар быһыһыи-маһыһыи биллээтэ, дьон санаатын иһиттэ. Киһи элэриһэн, иһин эһээр улуустар сайдыһалара күүһүнэри бир сөһүүтүтүкэ, иһаа ситимнээк: барыа Холобур, Мэһэ Ханалаһ тырааныһтар, аһы-туһуу эриһэр киһиэ буоллаһына. Чурапчы тыа хаһаайыстыбатын кооперацияһынан, онорон таһаарар бордуукуһаатынан, Аһаа бурдуукуһа, оһуруот аһын үннэрэһинэн, сир аһын туһага таһаарьынан баһиһилээтээхтээк.

Манна, баһаанан туран, туһанылыһаах туар сирдэр-уоттары туһага таһааран, ыһаһыи аһыһыи





# САЙДЫЫЛААХ САХА СИРЭ. СОМОБОЛУУР ИЛ ДАРХАН!



«Биир ньыгыл Арассыыйа» баартыа испиһэргэр инники күөнгэ сылдьар хандьыдааттар – Айсен НИКОЛАЕВ, Валерий ЛЮТАЙ, Анастасия ДИОДОРОВА.

## Саха сирин ытыктабыллаах олохтоохторо!

Билги өрөспүүбүлүкэбит сайды сана ирдиис кэмигэр үктэнэр түгэнэ үүнэ. Ол курдук, бу дьыл балабан ыйын 9 күнүгэр Ил Дархаммытын, Ил Түмэн дьокутааттарын, ким куорат олохтоохторо Дьокускай баһылыгы, ким куорат Думатыгар дьокутааттары, кэксэ оройуоннарга улуус баһылыктарын, нэһилиэк уонна олохтоох байыны салайыныы быыбарданар уорганнарыгар дьокутааттары талыахпыт. Онон кэскилбитин түстүүр түгэнэ, кэксэ-ыраабы толкуйдаан, элпизинэстээхтик быһаарыныахтаахпыт.

«Биир ньыгыл Арассыыйа» Россия Президентин уонна Ил Дархаммыт сорууттарын олоххо киллэрэргэ теһүү күөс уонна бигэ тирэх буолар. Баар-

тыа бырагыраамата РФ Президентин В.В.Путин нам ыйынаабы ыйаабар, итинэн РФ Федеральной Муньабыр туһайан элпит илдьитигэр ыйылыбыт сорууттарга олохтоох ончулуна. Билги сүрүн сыалбыт – Саха сирин дьонун-сэргэтин олохун таһымын үрдэтии, тупсарыы. Бу соруу ситиһэр туһуттан бука бары, биир сомобо буолан «Биир ньыгыл Арассыыйа» Партия хандьыдааттарыгар куолаһытын бизээн сайдыыны талыабын!

## БАЛАБАН ЫЙЫН 9 КҮНЭ – БЫЫБАР КҮНЭ!



САХА ӨРӨСПҮҮБҮЛҮКЭТИН ИЛ ТҮМЭН VI ЫЙЫРЫЫЛААХ СУДААРЫСТЫБАННАН МУНЬАБЫН ДЬОКУТААТТАРЫГАР ӨРӨСПҮҮБҮЛҮКЭТЭЭБИ ЧУРАПЧЫТААБЫ 30 №-ДЭЭХ БЫЫБАРДЫЫР УОКУРУК ХАНДЬЫДААТТАРА: №1 ПИНИГИН Павел Павлович №2 ПОИСЕЕВ Дмитрий Николаевич

## 2018-2023 сылларга кэскиллээх сорууттарбыт:

Программа толору тексин <http://yakut.er.ru/news/2018/02/29/utverzhdennapredvybornaya-programma-yaro-partii-edinaya-rossiya/> баах

- 1. Буддьүөт үлэһиттарин хамнаһын үрдэтэргэ;
- 2. Нэһилиэнньэ дьарыктаах буолуутугар туһуламмыт мэрээлэри күүһүрдэргэ;
- 3. Элбэх оҕолоох ыалларга аа-дырыатаммыт социальнай көмөнү оҕорууну уонна дохуоттарын улаатыннарыыны хааччыйарга;
- 4. 100-тэн 2000 кинээксэ дьэри нэһилиэнньэлээх бары пууннарга балыһаһалар баар буолалларын ситиһэргэ;
- 5. 100 кинигтэн абыайах нэһилиэнньэлээх пууннарга мобильнай медицинский комплекстары үлэлэтэргэ;
- 6. Медицинский тэриһтэри барыларын 80% быраастарынан хааччыйарга;
- 7. Онкологической уонна кардиологической диспансердары тутан, үлэсэ киллэрэргэ;
- 8. Дьону салгыныан, уонан, сиринэн тийиһигэ субсидияны туһаныы бырагырааматын салгыты көтөргө;
- 9. Аэропортары, көтөр уонна устар ааллар паркаларын санардан, өрөмүөннөөн, аныгы ирдэбилгэ сөп түбэһэр пана оҕорорго;
- 10. Балтарааларыттан үстэригэр дьэри савстаах оҕолору барыларын оҕо уһуйааннарыгар хаһан сырытынарарга, 100 оҕо уһуйааны уонна 100 оҕуулаһы тутан, өрөмүөннөөн, үлэсэ киллэрэргэ;
- 11. Куптуура уонна сынньалан 50 кинини, культуурунай-үөрөтөр уонна музей 10 комплексын тутан, санардан өрөмүөннөөн оҕорорго;
- 12. Дьэни тутууну сылга 1 мөл. кв. мизэрэбэ тиэрдэргэ;
- 13. Илин Эгэр улуустарын уонна гаас ситимин кыһа опорор нэһилиэнньэлээх пууннары гаас ситимигэр холбуур үлэни салгыырга;
- 14. Тьа сиригэр социальной эбийиэктэри тэтимнээхтик тутарга, дьэһэри тоһору хаччылыаһаах оҕорууну сайыннараарга;
- 15. Катэх дьэһэри кини ититэр ситимнэ холбуурга, гаас уонна уу ситимин тардарга;
- 16. Тьа хаһаайыстыбатын бородууксуйатын харайыы уонна танастааһын инфраструктуратын тэрийэргэ, астыыр сыахтары элбэтэргэ, батарыга көмөлөһөргө, тиэхи-ниэһээн хааччыйарга;
- 17. Сүһүттэн ылар бородууксуйаны үрдэтэргэ, сылпы ахсаанын 200 тыһыынчада дьэри элбэтэргэ;
- 18. Өрөспүүбүлүкэ 25 нэһилиэнньэлээх пуунугар быһыттары оҕорорго, ууну хаайар тутуулары дьэндэтэргэ, биэрэктэри, кытыллары боҕорготорго;
- 19. Кытаанах боҕу хомууу, тийи-ин харайыы, көмүү инфраструктуратын табыстаахтык тэрийэргэ;

Дьокускай баһылыгы Айсен Николаев. Фото: Алексей Пестов. Предоставлено пресс-службой администрации Ил Дархаммыта.

## Улуу тренер Д.П.Коркин төрөөбүтэ 90 сылыгар

# БУЛГУРУЙБАТ ДЬУЛУУРДААХ, КҮҮСТЭЭХ САНААЛААХ



Бу күнгүргэ биир дойдубаһыгыт, Саха АССР оҕуулаһын үтүөлээх учуутала, Саха АССР, РСФСР, ССРС үтүөлөөх тренера, ССРС физическэй культуура туйуна, «Октябрьский революция» уонна «Боевой Знамя» уордунан кавалерлара Д.П. Коркин төрөөбүтэ 90 сылыг үөрүүтүк быһыыга бэлэттэхпит.

Бороҕон нэһилиэгэр көһөн тий-йэлтэр. Манна 7 кылаастаах оҕуулаһы бүтэрэр. Үөрэнэ сылдьан наар быһыртаны, ханна ханнак күүстээх, быһый дьон оҕоро сылдьыбыттарыны ыйыгалаһар үгэстээх эбит. Ол эхтэр кини кыаһар, күүһүгэр - күдэһэр, сылбырбатыгар умсугууу, сүгүрүйүү эгийэр - хааныгар оҕо эрдэбиттэн нитиэхтэммит.

Бороҕон 7 кылаастаах оҕуулаһын илгэринээтигэр эбидиссэийинтэн, илгээччинтэн үлэһөбүт тыык, үлэ бэтэрээнэ Мария Дмитриевна Алексеева ахтарынан: «Дима сагата суох, ол тыһан баран, оҕолорго тыһын олус ыһынарарымыа, түмэр, тэрийэр талаһынаах этэ. Оҕолор Диманы илгэринээт старостанынан талбыттарар», - дьээн көксир.

Хотуттан төттөрү көһөн кэл-тэ. Дьокускайга 2-с № -дээх оҕуулаһа үөрэнэ киирэр. Манна гимнастика уонна бокс секцияларыгар дьарыктанан, оҕуула оҕолоругар миогоборьса үс төгүл куорат чемпиона буолар.

1951-1952 сс. үөрэх дьылыгар Дьокускайдаагы санаторнай -

лесной оҕуулаһа пионер - баһаатаһынан үлэтир.

1952 с. А.И. Герцен аатынан Ленинградтаагы пединститут нуучча тыһын, литературатын салаатыгар үөрэнэ киирэр. Устудьоннуу сылдьан көгүл тустуунан уонна самбонан күүсө дьарыктанан, Ленинград куорат чемпиона буолар.

1954 с. оччолорго кэмптик ыһыттылар «Буревестник» дьээн Бүтүн Сойуустаабы устудьоннар күрэхтэһиһитигэр 2-с миогоһи ылан, сахалартан аан бастаан дойду таһымыгар улахан ситиһиһтэммитэ.

1956 - 1957 сс. үөрэх дьылыгар дойдутугар эргилтэн кэлэн, төрөөбүт улууугар Одьулуун нэһилиэгин 7 кылаастаах оҕуулаһыгар дьирэктэри үөрэх чаһыгар солбууааччынан уонна учууталынан ананан, педагогической - тренерской үлэтин саҕалаабыта. Соһно тута үлэтин таһынан оҕуула оҕолорун, колхуостаах ыччигтары көгүл тустууга эрчийбитигэр барбыта.

Бу кэмгэ оройуон кинигэр Чурапчыга хайаан да тустуу секцията аһыллара, үлэтир

наадатын өйдөөн, күһүгү өкөсүөнтэн, кыһынты тыһыныгыттан, сваскы ириһиттэн чаһыйбакка, нэһилээбэ үстэ, 4 сыл устатыгар биридэ да хойутаабыа, 12 км сири сатыы хааман тийиһин, спорка баҕалаах элэр дьону түмэн дьарыктыыра.

Талан ылбыт идэтигэр учуутал үлэтигэр Одьулуунга, Чурапчы орто оҕуулаһыгар, спортивнай илгэринээт - оҕуулаһа үлэтир кэмдэригэр ис дууһатын ууран туран, а й ы м п ы л а а х т ы к сыһыаннаһара. Оҕону билигэ тардар, умсугуугар илгиттэн дифференцированной үөрэги, кылаас таһынан аабыны, араас матырыйаалларынан баай үөрөтөр кабинеты, заматнай системаны киллэртэбитэ. Ордук тыһа болуомгону уураара, айан суруйууга, тыл саппааһын байытыга үлэлтээрэ. Оччолорго өссө ситэ тэнийи итик технической көрдөрөн - илгиттэрэн үөрөтөр тэриһтэри (проектор, магнитофон, фотоаппарат, о.д.а.) күүсө тутарга, туһанара. Илгэринээт - оҕуулаһа үлэтир кэмдэригэр Саха АССР оҕуулаһын үтүөлөөх учуутала, суруйааччы, нуучча - саха тыһыларын тыддьытын аагтардарыттан биридэстэрэ Николай Николаевич Павловы - Тыһыты кытта күһөтэ биридэ

аһыһан, баай педагогической уонуттарын харытары - таары атастаспыт, интэриммит буолуохтаахтар.

Дмитрий Петрович үөртэр, илгэр, эрчийэр оҕолорун наһаа күндүтүк саныыра, хас биридун оҕо санаатын өтө билэр айыллыаттан бэриллибит интуициялааҕа. Илгиттэрччилэрэ атарлас оҕоргомен буолар туһугар эрэ буолбаа, үрдүк культуурааах үчүтэй дьон буолалларын туһугар кыһаллара, чьэһинсий, билэ тыһаах буоларга уһуйар. Тренердин да сылдьан оҕоттон мэддэн билиһини илгиттири тохтоһотоҕо. Ити - курдук, айыллыаттан таланыаах педагог - тренер үлэтигэр олус бэриһинтээбэ, бэйэтигэр олус үрдүк ирдэбилтээбэ. Дьаныардаах, сырылаах үлэ түмүгэр Саха АССР оҕуулаһыгар үтүөлөөх учууталын үрдүк аага илгиттири илгиттибитэ.

Дмитрий Коркин Саха сиригэр спорт сайдыытыгар, Россия таһымыгар тахсыыга улахан суолу - иһи хаалларбыт сүлү тренердэртэн биридэстэрэ. Чурапчыга үлэһөбүт 20 сылын устата Саха сирин, Бүтүн Россияны, Сойууу Аан дойдута аапырдыбыт тустууктар үүтөн - үөһөтөн тахсыыгыттарар. Сахалартан 3 олимпиец, Европа, Салгымытын 3-с балаһаҕа көр.



## Улуу тренер Д.П. Коркин төрөөбүтэ 90 сылыгар

Аан дойду чемпионнара уонна призёрлара, 4 спорт үгүөлгөх маастара Д. П. Коркин оскуолатыттан куорсуу аһыһыммыгара.

Д.П. Коркин тренерсэй үлэтингэр бастагы ситиһиниэр 1960 сыллартан сагаллаан сыһыа кэтин барбылгара. Ол курдук, Россия «Урскай» ДСО-н Кини Сэбиэтин курактэһиниэр саха оҕолоруттан бастагы чемпион Коля Баранков, Бүтүн Россия оҕолорун ортолорутар бастагы чемпион Коля Синица, Соёуус оҕолоро бастагы чемпиона Слава Карпов, Соёууска дэр бичиптарга бастагы чемпион Алексей Ермолаев, ССРС тыатын сириин спортсменнарын бастагы чемпиона Николай Захаров, Аан дойдута оҕолорго бастагы чемпион Ильярион Федосеев, ССРС-ка, Европада, Аан дойдута, Олимпийскай ооньбууларга бастагы чемпион Роман Дмитриев, ССРС кубогун бастагы хаһайына Петр Платонов, бастагы аан дойдута үс төгүл чемпион аһын ситиһинг Павел Пинигин, «Үгүө Дьулуур» ооньбууларын бастагы чемпиона Василий Гоголев, аан бастагы Куба – РСФСР САССР тустууктара кытылылаах дойдулар икки ардыларынаағы турнирларын кыайылылааа Владимир Андреев, бастагы Аан дойду Универсиадалың призера Прокопий Шестаков, уо.д.а. биллэр спортсменнар бу кыһагтан иһиллэн тахсыбылгара.

Итинник сыралаах, дьаһылардаах үлэ түмүгэр эр кимтэн да ураты, ханна да суох туспа суоллаах - инстэх көгүл тустууга «Коркин оскуолаты», «Коркин буочара» диир ааттаммыг Чурапчылаағы оҕо спортинвай оскуолатын тустууга отделениета үөскөбүтэ уонна үлэтин күн бүгүнгэ диири эрчимтээхтик эрхэлээхтик салгылар.

1966 сыллаахха дииригэр Алексей Спиридонович Шадрин быһаччы туруорууттан, бу иһэрлээт - оскуола иһинэн Саха АССР үөрөбүн министрлээхтэгэ оҕо спортинвай оскуолатын астылта. Оскуола үлэтин туһайылыга эдэр спортсменнары иһингэ уурулуубута. Ону педагогическай коллектив

чуолкайдык ойдуурэ уонна араас орутгэх иһэр - үөртгэр үлэни утумнаахтык ылытара. Учууһулар Николай Николаевич Павлов – Тыаһыг, Семен Ильич Жирков, Ирина Степановна Шадрина, Екатерина Семеновна Лукина, Наталья Николаевна Ботучина, Василий Федотович Ермолаев, Анна Михайловна Ермолаева, Иван Михайлович Павлов, Иппократий Романович Михайлов, Анна Александровна Платонова, Дария Степановна Терютина (Яковлева), иһтээхчидэр: Роман Романович Абрамов, Ефимов Яковлевна Баранова, Варвара Романовна Сидорова, Константин Константинович, Егор Константинович Осиповтар, Владимир

Семенович Макаров, Анна Афанасьевна Попова, Афанасий Константинович Матвеев, Ирина Дмитриевна Ефремова, Петр Васильевич Неустроев, уо.д.а. араас улууустартан домуулан кэлбит оҕолору иһингэ үгүс сыраларын биэрбиттэрэ, бэйэлэрин оҕолоруннааһар ордук бүүбөйдүн көрөһүрө - харайалгара.

Ботуруобүс спорт-оскуолаада үлэтир юмугэр элбэх сылар усталаарыгар иһэрлээт - оскуола мексикун председателигэн талыһан үстэбүтэ. Төһөлөөх үгүс мексикон муньахтара ытылылыбылгара буолуой? Ол юминтэби дьаһаллар бары бириэмэтигэр булгуччу ытылылыларын, ытылылыбыг хайаан да туоларын, ытырылыбыг дьон бари бвар буолуларын, бириэмэ тулуһуларын кытаанахтык ирдийэр. Үлэбит кини ологор усулуобуйатын тунсарыга, ологор территорияны ыраастаһыга, бэрээтээкэ үгүс үтэ ытылылара.

Улуу тренер, сагаллаах салыһаччы ылыр үлэтин бары оттуон ойуур, биер сылаһаах-соруктаах үлэниг коллективтаах буолан, Дмитрий Петрович итинник улахан ситиһинилээбүтэ. Төрөөбүт Чурапчытын, Сахатын сириин аар саарга ааттарар үрдүк кылаастаах тустууктары иһтэн-эрхийэн таһаардаа. «Мин өлхүөр, үлэтир юммер үгүс үчүгэй, үгүө дьону кытта көрсүһүүм – үйбөр ойбүл буолуота», – диир этэн турардаах.

1969 сыл Саха сириин тустууну сөптөөрөччилээгэр дьоллоох түһүгэ да, улахан хомолго, аһы да сыла этэ. Роман Дмитриев Аргентина Мар-дель-Плато куоратыгар Аан дойду чемпионатыгар аан бастаан кыттан, чемпионат үрүг көмүс мэтээлин ылары ситиһилтэ. Сайын АХП Буоллор куоратыгар оҕолор ортолорутар Аан дойдута бастыар иһин бастагы чемпионат ытылылыбыта. Ол күрэхтэһингэ 48 кг Ильярион Федосеев оҕолорго Аан дойду чемпионун кыһыл көмүс, 52 кг Семен Макаров борууска мэтээлэри туһулулгара.

Бу сылларга саха тустууктарыгар харыта былыг бүрүүсөбүтэ. Аммаада Сахаанча (саха тустуутун үһүлүчүлээх маастара Николай Захаров), Бахсыга Коля Баранков, кэлин армияада сулуусталыы сылдар Павел Васильев авиационнай катастрофаада түбөһөн, тустар талааннара ситэ арылылбака, орто дойдуттан барбылгара.

1972 сыл саха тустуулар улуу орогой, олгом үөрүү сыллан буолар. Бу дьыл балаан ыйыгар Германия Федеративнай Республикатын Мюнхен куоралыгар сайынты XX-с Олимпийскай ооньбуулар буолулгара. Манна көгүл тустууга 48 кг диири ыйааһыны аан бастаан кэлтэрбиттэрэ. Олимпинаада ССРС чөһин бу ыйааһынга Д.П.Коркин оскуо-

латыттан куорсуу аһыһынан тахсыбыг Роман Дмитриев көмүскөбүтэ уонна олимпийскай кыһыл көмүс мэтээл хаһайына буолуота. ССРС Государственной гимини молун дуораана Германия Бавариятын кини куоратын устун дуораһылыбыта, ССРС Государственной былаада тэлэр-тэлээрбитэ. Спортсменга мытан ордук улахан дьол, орогой баар булгусун быһобитим.

1976 сыл, ыам ыйа, Одесса куорат. Манна XXI-с Олимпийскай ооньбууларга кытылылаах тустууктар сүрүн хамаандаларын сүүмэрдиер ССРС чемпионата ытылылар. Бу күрэхтэһингэ Москвадан Роман, Украинадан Павел, Казахстандан Александр тусту-охтаахтар. Кинилэргэн ураты саха элбэх тустууктара кытылыла-таахтара. Бу ССРС чемпионатын кинилэр уһулар диир Дмитрий Петрович Диринг орто оскуолатын физкултуураада учууталын, кинилэр устар идэлээбин билэн Егор Дмитриевич Дьячковскайы уонна эмгэ физкултуура учуутала Бараксанов Поликарп Егоровичы хас күн айы уоһитара хайыах тустуубуттарын биллэрэ турар тына Одессаада командировкалар. Күүтэргэн, кэтэргэн ордук ыраахан туох баар үһүө?! Күрэхтэһин түмүгүн иһтэри, Дмитрий Петрович ологор да турар да сириин булбит курдуга... Көмүс көнүкэ кинилэр 5 тыллаах телеграмма кэлбитэ «Роман, Павел – чемпионы, Бараксанов». Соёуус чемпионатыгар бвара-суоҕа 10 кыһыл көмүс мэтээл оонькоммутултан үһүн сахалар ытылылгара. Маннык аны хаһан буолуой?!

1976 сыл, от - атырдыах ыйыра. Канада столицата Монреаль XXI-с сайынты Олимпийскай ооньбуулар кинилэрэ. Олимпинала көгүл тустууга түһүлгэ сагаларга дьоллоох буолуота. Павел Пинигин кыһыл көмүс, Роман Дмитриев, Александр Иванов үрүг көмүс мэтээлээрлээх дойдуларыгар эрхилибиттэрэ. Улуу кыһыны, улуу ситиһини!

1980 с. Москваада булбүт XXII-с Олимпиадаада тустар быраабы Павел Пинигин эрэ ситиһилтэ (4-с микетэ).

1984 сыллаахха АХП Лос-Анджелес куоралыгар булбүт XXIII-с Олимпиадаада Василий Гоголев чакены кыттыан сон этэ. Сэбиэскай хамаандаада ыйааһынныгар соҕоток лидер курдуга. Ону баара дойду үрдүкү салалтатын араас политической «ооньбууларын» түмүгэр, сэбиэскай хамаанда олимпинаада кытылылааа...

Аан дойду уонна Олимпийскай ооньбуулар чемпионнара, суруһууһу Александр Иванович оссо 1969 сыллаахха «Комсомольская правда» хаһыакка суруйан турар: «...Оскотун, бийиги уон тренербиттэри бириэстэрэ Дмитрий Петрович Коркин үчүгэй оруттэриин ылар буоллар, бийиги бэйэбит утарылаһаһыларбытан – тас

дойдулар спортсменнарын быдан ыраах кэнибитигэр хаалларыа этибит». Дмитрий Петрович ити сылабылы табатык ойдуурэ. Кини тугу ситиһилтэ барыта чөлүкүгэ суох үлэни ситиһиллбитэ. Чемпионнары иһтин көбүөрэ эрэ үлэни ситиһиллбитин, үгүс теоретическай-научнай билиилэр наадаларын чорботон бэлэтиирэ, ол да иһин аан дойду араас таһымнаах тустууктарың ырытан үөрөһүгэ. Сүрүн бөлүкөмүлүн тустууктар уратыларыгар уура-ра, тустуу араас оскуолаһарын ураты оруттэриң, методическай-теоретическай оруттэриң ситиһили үөрөһөн билбитэ. Улахан чинчийэр үлэни хаһааһыта ытылыта. 1972 сыллаахха «Спортивная борьба» диир сыла биригэ таһар сурунаалга «Якутская национальная борьба хаһааһыг» диир научнай ыстатыйаны бөчөөттэһилтэ. Бэйтин ылыр дьарыктарыгар хаһааһыг ылымаларын көптүк туттара, хаһааһыгана тустуу туран эрэ тустууга бэлэмниер эрчимни бийаһылаһан килтэрлээбитэ.

Элбөх күрэхтэргэ, семинарларга сылаһан, дойду сүүмэрдэммит хамаандатын кытта үлэһөн, Соёуус уонна Аан дойду тренердэриң кытта биригэ алтыһан, элбэни билбитэ-көрбүтэ, олун бэйтин үлэтигэр диириник ырытан туттара, туһанара.

Болгария атырдыг тренерэ, элбөх олимпийскай чемпионнары бэлэмтэбит Райко Петров, ССРС үгүөлгөх тренергэрэ Вахтанг Балавадзе (Грузия), Петр Магулак (Казахстан), Арам Алтырян (Украина), Александр Дакин (Москва), уо.д.а. бэйэлэриң тустууга аһылаах методическай кинилэриң, броншораларын бэлэһтэбиттэрэ. Профессорлар А.А.Новиковы, Г.С.Туманяны, наука кандидаттара Р.А.Ниловны, О.П.Юшковы, уо.д.а. кытта тустуу араас бонтуруустарыгар биригэ үлэһингэ кини теоретическай, научнай-методическай билиитин ханатаһа, ханнак суолунан баран иһэриң быһаарылыга кырата суох көмөнү онорбулгара чуолкай. Сэбиэскай Соёуус чөһин Европа, Аан дойду, Олимпийскай ооньбуулар күрэхтэһинилэригэр ситиһиллээхтик көмүскөбүт ССРС спордуң үгүөлгөх маастарлара, кэлин ССРС үгүөлгөх тренергэрэ, педагогическай наука кандидата Ю.А.Шахмуратов, И.С.Ярыгин, ССРС спордуң үгүөлгөх маастарлара, Аан дойду уонна Олимпийскай ооньбуулар чемпионнара Александр Иванович, Александр Мелищев, Геннадий Страхов, Анатолий Прокопчук, о.д.а. Чурапчыга Ботуруобүс оскуолаһыгар кэлэн, дьарык ылытан, бэйэлэриң тустар ылымаларын көрдүрөн, хардарыта билиилэриң атастаһалгара кырата суох кыла-аһыта.

Дмитрий Петрович юккэ

сыллар усталарыгар физической культуура Бүтүн Соёууустаағы научнай-чинчийэр институтун итаты таһынан соғруниһынан сылдыбыта. Дьарыктыыр үлэни ээргэ араас ютээн көрүүлөри утумнаахтык ылытара.

Саха сириин спордуң юмитигэ көгүл тустууну сайыһанарар, сана суолу-ниһи тобулар сылтан научнай-практической конференциялары тэрийэрэ. Итинник конференцияларга Дмитрий Петрович мааһы кыттан, кини теоретическай туһайылылаах, практической туһулаах дакылааттары онороро. 1973 сыллаахха «Саха сириин усулуобуйаһыгар көгүл тустуу үрдүк кылаастаах маастарларың бэлэмтэһинг» диир дакылаата билиитин да актуальнаһын, суолтатын сүтэрэ ийик.

Соёуус үгүс билиилгөх тренердэрэ Дмитрий Петровичы саганым айааччы, көрдүкчү, чинчийгөчү тренер быһаһылаһан билиигэр тилэр. Саха Орослүүбүдүстүн бастагы Президентэ Михаил Ефимович Николаев маннык суруйбута: «Очкулорго, ханнак даһаны аһыгы эрчиллэр тэриг суох эрхэлэргэ, кини кини эрчимниин кыаһын чинчийбитэ, быччыгы сайыһанарга аналаах мас тренажерлары онорбута. Ол тэриллэри барытын билиитин көрөн соғобун эрэ».

Төрөөбүт дойдутун, бар дьонун иһингэр үлэһөбит патриот, коммунистык тыаһта итиһилбит күүстээх, халбаннаабат идеялаах, чин хатарылылылаах сүдү, ытык кини Дмитрий Петрович Коркин булгуруйбиг дуулурууһан, күүстээх санаһынан бэйтин юмин куотан иһэр ойуон-сүрөһүгэн онорбуг сүүтэ үлэһэ, олбон-сүһүгэ түмүкүгэрэ кинилэриң кинилэр даһыны диириг ытыкта-былыһан, махталынан аһылаа туруохтара.

Ботуруобүс курдук улуу үлэниг тренердэр үөскөн - төрөөн, үүтөн - сайдан ураһхай саха уруйун уһатар, саргытын салгыар үгүө тустууктар кэлин да өтүгэр уһаарылаһан таһа турдуһуннар диир алгыс үгүө тылларың аһаатаһым булуохтун!

Д.П. Коркин соратнига,  
СО үгүөлгөх тренерэ, РФ  
ФК уонна спорка үгүөлгөх  
үлэнигэ, Чурапчы улууһун  
бөчүөгүлгөх олохтооҕо  
К.С. Постников урут  
суруйбуг дакылаатыгар  
олоһуран аһыһыны  
таһааргарга Д.П. Коркин  
аһыһан «Музей дьагэ» уонна  
«Спортивной албан аһы»  
музей дииригтэрэ,  
Саха Орослүүбүдүстүн  
ФК уонна спорка үгүөлгөх  
үлэнигэ, Д.П. Коркин  
аһыһан Саха  
Орослүүбүдүстүн ФК уонна  
спорка Государственной  
биргэмийэтиң дьарыга,  
Чурапчы улууһун бөчүөгүлгөх  
олохтооҕо Е.В. ПУДОВ.







# НАБЕРЕЖНЫЕ ЧЕЛНЫ КУОРАТ ТРАССАТЫГАР -- ЧУРАПЧЫ УОЛАТТАРА

Ол даганы иһин бусуо, бу куоракка хаһыс да төгүлүн суоплардар маастарыстыбаларын тургутар тэрэһин олус үрдүк таһымга ыһтылар. Саха сириттэн түөрт суоптар, ол иһиниз Чуралчы улууттан бэйэбит уолттарбыт Андрей Баранкевич уонна Яков Макаров тийэни кытынылар. Маньняк улахан күрөккэ уолаттары СӨ суоплардарын түмсүүтүн салайааччыга Евакия Кимова Дьячновская салайан кытынарда.

Куонкуруе уолсайа 7 түһүмэхтэн турда: калыа устун айыт, парковка, иһин батыһа эргийр, иһиниэн-иһиниэн гарааска кыриин, эмейи, туннель, сүүртэн кэлэн эмискэ тохтоочун. Уолсайа, холбоон, 38 суоптар түмүтэ. "Саамай уустук көрүнү бариллээһин парковка этэ. Массыынанан кыриэттөөс, иһин өттүгүн 10-нуу сантиметр иһиниэн тохтобулга бириэмэстэ миэстэни була охсуохтааххын. Балтараа миэтэрэ айыт кытынылар тураллар олору таарыйыа суохтааххын. Ырыаһыап уһуна ордук уустуктары үөскөтүтэ. Челны куорат күрөккөтүтүн соҕо-махтайа кордубут. Араас эскурсияларга сырытынардылар. Куонкуруе аһыһыһыт, астарын-

уолттарын барытын олус үчүгэйик тэрийбиттэр. Эрдэттэн тийэни болгоһоммунтат эбитэ буоллар, өссө үчүгэй көрөрүрүөк бусуо этибит. Иһиниэнтэн өссө даганы кытытار былааннаахпыт", - диир юниир Яков Макаров.

Уолсайа түмүккэ уолаттар 5-с миэстэ буолан, кубоктаах, грамоталаах

дойдуларгар үөрүү кыныттанан кэллилэр, барыһытын олус үөртүлэр. Билэр дойдунулаахтарбытын маньняк ыраах сиртэ тийэни ситиһиниэхтик кытыһыттарыйан, өссө төгүл эбэрдиһиллбит. Калыа өттүгэр өссө устутуран, дьолун ситиһинилэри көрүрүөккөрүтэр баһарабыт.

Семен ЖЕНДРИНСКОИ



Атырдыах ыйын 25 күнүгэр Татарстан өрөспүүбүлүкэтин Набережные Челны куоратыгар Мэр Кубогун иһин профессионал суоплардарга аналлаах XI-с куонкуруе ыһтыһа. Челны куорат уруг-уруккуттан ыарахан уйуктаах маастарыстыбалары оҕорон таһаарар собуоттааһынан биллэр.



## Доруобуяа харыстабыла

### ГРИППЫАРЫТТАН ХАРЫСТАНЫН!

Грипп — сыһыһаннаах ыарыы, киһи олус түргэппик салгыһынан тарҕанар, киһиттэн киһиэхэ бэриллэр. Киһини кэмтэ грипп ыарыыта араас көрүнүгэр эбиллэр буолулар.

Грипп ыарыыны кобүтөччүлөрүөн А, В, С көрүнүгэр вирус буолар. Грипп, киһи сааһыттан тутулуга суох, ыараханньык дьайар ыарыы. Ыалдьыбыт киһи нөһүө түргэппик тарҕанар. Саамай сыһыһаннаах кэмэ 5-6 хонук буолар. Ыалдьыбыт киһи этин суоһа (температура) үрдүүр, тыһынар уорганнара, сүһүөхтэрэ ыалдьаллар, тонор, тиригэр, этэ-сиини мөлтүүр, сэмтэтэ эстэр, иһээк күнүттэн сэтэллөн барар. Ыарыы вируһа салгыһынан тарҕанар. Ол иһин ыарыаһа ыһтырарына, сөтөлүннөһүнэ, күүскэ тыһыһаһына, эбэтэр дьону кытта күөстэр түгэһиһэр сыһыһарыан соһ. Ону тэһэ вирус туттар малтан, иһиттэн, танастан, оҕо соннууруттан, аан тутуаһыттан, кириһек тутуһарыттан о.д.а. иһин нөһүө сыһтар.

Саха сириттэр грипп күһүн уонна сааһыары кыһын ордук тарҕанар. Сийэһек дьыл күһүгэр дьон элбэхтик мунньустар сирэ дьон сэтэрэн тарҕанар төрүөтүнэн буолар. Ордук сана төрөөбүт оҕолордон саҕалаан, биэс саастарыгар дьэри оҕолор, хаг дьахталлар, сүрэх, тымыр, тыһынар уорганнара ыалдьар дьон ыарыыга бэринимтэ буолаллар. Үс түһүгэр дьэри саастаах оҕолорго, 60 саастарын аһарыт кырдыһаастарга уонна аһан-араһан бэрбэт ыарыһылаах дьонго грипп ордук кутталлаах. Киһилэр үкүгэр сыһыһтаран хаалан ойбоһостотуохтарын уонна мениһиттэһтэрин сөһ.

Сыл айы грипп уонна ОРВИ-нан ыалдьыа аһаана элбийр, иһиниһиннэ 20% үкүсүн ыалдьар. Эпидемия сағана ордук 1-14-гэр дьэри саастаах оҕолор ыалдьаллар. Онтон 65 саастарын аһарыт дьон ыарыы тарҕаммыт иһкис түһүмэһэр ордук ыалдьаллар. Статистика көрдөрөрүнөн, хаһ биһрдик улахан киһи сыһа ортотунан — 2, оҕуоһа оҕото — 3, кыра оҕо — 6 төгүл респираторнай инфекцияга хабылар.

Гриппкэ хаһтарбаг туһуттан харыһтананы үлэтин эрдэттэн ыһтар наалылаах. Саамай харыһхалаах ньыманан быһыа (прививка) буолар. Оҕолорго «Гриппол плюс», улахан дьонго «Совигрипп» вакциналар бэриллэллэр. Быһыа (прививка) ыһыт дьон 70-90% ыарыһа ыһтырарыгар. Ыарыһаһтарына даганы, чэпчэкитик аһарыһаллар. Вакцина вируһа утары биһр сыт иммунитет үөскөтэр. Национальнай вакцина вируһа утары биһр вакцинация 60 сааһыттан үөһө саастаах ыарыһаак чэрчитинэн босхо вакцинация 60 сааһыттан үөһө саастаах кырдыһаастарга, 6 ыйыттан — 17 саастарыгар дьэри оҕолорго, устудьуннарга, үөрэх эйгэтин, доруобуяа харыһтабылын үлэһиттэригэр, хроническай ыарыһылаах дьонго, ОДьКХ, аһы-эргик үлэһиттэригэр оҕоһулар. Нэһилнэһнэ 40 ыарыһыаһа прививканы хабыһылааһа.

Грипп, ОРВИ эпидемиятын сағана хаһ биһрдик киһи мунтун, айаһын сабар масканы күтэрэ ирдэһиллэр. Мэлдьи иһиниһитин мьыһылаан суунун, С бигэмийннэх аскорбиновой кислотаны күһтэ иһкитэ 1-2 дражени иһин. Оксалиновой маһынан мурун кендөһүн элбэх дьон тодуоруһар сириттэр күһтэ биһрдэ - иһкитэ сөтөллөр. Вируһу утары препараттар иһиллэллэр (арбидол, анаферон, виферон, ингавирин, тамифлю уо.д.а.). Күүскэ ыалдьыбыт дьон бырааска булгуччу көрдөрөбүт.

Күн бүтүн улууска 4725 доза грипп утары вакцина кэлэн медицинскэй үлэһиттэр вакцинациялаан эрэллэр. Нэһилнэһнэ олуктоохторо! Ыарыһыттан эрдэттэн харыһтанар туһуттан быһыһаны туруорар кабинеттан прививка ыһаргыһылар ыһтырарыт. (Урукку РКЦ дьонго, кабинеттан прививка ыһаргыһылар ыһтырарыт) Кабинет 2 чаһтан прививканы туруорар кабинеттэ. Иһкитэ быһыһа профилактика кабинета.

## Осторожно!

### ГИМС предупреждает

Водный простор манит прохладой и тайными глубинами, завораживает своей красотой и загадочностью. И в то же время эта среда крайне опасна и непредсказуема человеку. Печальная статистика гласит, что в России из года в год тонет большое количество детей.

Правила самосохранения и спасения утопающего.

Выделяют два этапа оказания помощи при утоплении. Первый — это действие спасателя непосредственно в воде, когда утопающий еще в сознании, предпринимает активные действия и в состоянии самостоятельно держаться на поверхности. Здесь есть реальная возможность не допустить трагедии. Но именно этот вариант представляет наибольшую опасность для спасателя и требует от него, прежде всего, умения плавать, хорошей физической подготовки и владения специальными приемами подхода к тонущему человеку, а главное — умения освободиться от «мертвеца» захватом.

Панический страх утопающего — смертельная опасность для спасателя!

Если вас подхватило сильное течение.

— Не тратьте силы напрасно и не боритесь с течением.

— Главная в реке, просто следуйте за потоком, направляясь по диагонали к ближайшему берегу. Увидев впереди калачину, устремляйтесь к ее внутреннему радиусу, где течение более спокойное.

Если вы упали в воду.

При внезапном падении вы можете испытать шок и на время перестанете контролировать свои действия.

Как помочь самому себе?

— Задержать дыхание и зажать пальцами нос, чтобы не нахлебаться воды.

— Попробуйте наступать дном, если вы недалеко от берега.

— Если место глубокое, постарайтесь как можно скорее избавиться от обуви и тяжелой одежды, чтобы она не тянула вас ко дну.

— Если в момент падения на вас были резиновые сапоги, не выбрасывайте их. Сняв их и перевернув голыми стопами вниз, зажмите сапоги под мышками, превратив в воздушные подушки. Так вам будет легче держаться на поверхности.

— Добирайтесь вплотную до ближайшего берега, плывя по течению по диагонали.

Если вы оказались в воде не умея плавать.

— Попробуйте лезть на воду лицом вниз, широко раскинув руки и дыша как можно глубже и реже. Так вы меньше затратите энергии.

— Оставайтесь на поверхности максимально долгое время можно и по-другому. Двигайте ногами так, будто крутите педали. Не переставая, шлепайте руками по воде, перенося на них часть нагрузки и сохраняя равновесие.

— Или, оставаясь в вертикальном положении, свейте одновременно обе ноги, разводя колени в стороны, а затем резко распрямляйте их.

Соблюдая эти правила, ты обезопасишь себя и своих близких!

Руководитель Чуралчинского инспекторского участка

старший госинспектор А.В. ЗАХАРОВ

## Утүө холобур

### ЭЛБЭХ ОБОЛООХ ЫАЛЛАР “АПТААХ ҮРҮСЭЭГИ” ТУТТУЛАР

Саһа үөрэх дьыһын көрсө, үгэһэ кубулуйбут, Чуралчы нэһиллэгэр сыһын айы ыһтыһылар “Оскуола баһаара” атырдыах ыйын 24 күнүгэр, нэһиллэк дьаһалтатын кобулэһиннэн, олус тэрэһиннэхтик ыһтыһыһа. Улуустутугар “Аптаах үрүсэк” аһымат акция үһүс сыһын тэриллэ.

Акцияга хаһаһыһыһаһар да элбэх тэрлэтэ, урбаанньыт, бивидиһтэн дьон көхтөөхтүк кытыһыһылар. Маньһаа 40 ыал, уолсайа холбоон, 58 оҕо үөрэх тэбэриннэрэ хаһаммыт үрүсээги туттулар. Чуралчы нэһиллэгэр 12 тэрлэттэрэ: улуустааһы үөрэх салаатата (сал. Т.В. Павлова), улуустааһы пенсионнай пуонда салаатата (сал. В.С. Христофорова), Суут кэлэктиһэ (сал. Д.М. Мучин), улуустааһы ыһчат уонна дьэ күргэн психологическай өйөбүлүн киһинэ (сал. А.С. Капрынова), “Саһа олох” РИХ кэлэктиһэ (сал. А.А. Захаров), улуустааһы киһи баһыһа (кэл. быраас А.И. Коркин), “Чуралчы” ТХПК (сал. Н.А. Аржаков), “Аһыһаан” СК (сал. Р.И. Иһыһева), ИДьМ Чуралчытааһы салаатата (нач. И.Д. Сыннобова), улуустааһы социальнай харалта салаатата (сал. Л.В. Тосубаева), нэһиллэгэр урбаанньытара В.Н. Пестерев, З.Н. Сивцева, Н.Н. Поков,

Р.Н. Аржакова, А.П. Сивцева, И.М. Павлов аһыһан Чуралчы орто оскуолатата (дир. М.В. Дьячновская), С.А. Новгородов аһыһан Чуралчы орто оскуолатата (дир. Н.В. Уарова), “Мичин” уһуһаан (сэб. М.И. Яковлева), “Березка” уһуһаан (сэб. Е.И. Егорова), “Кыталык” уһуһаан (сэб. В.П. Пулова), “Кэскил” уһуһаан (сэб. А.А. Григорьевна), “Чуораанчык” уһуһаан (сэб. А.А. Захарова), “Чуралчынык” Чуралчы нэһиллэгэр дьаһалтатын түмсүүтэ (сал. О.Г. Оконенникова), Чуралчытааһы ОДьКХ салаатата, улуустааһы социальнай харалта салаатата, улуустааһы тыһа хаһаайыһыһыһыһыт салаатата, нэһиллэк тутууга салаататын истислиһинтэ К.Н. Топтоухова уонна уо.а. кытыһыһы ыһтылар.

“Акция дьаһалтыһыт бары тэрлэтэ салайааччыларыгар, тэрлэтэ кэлэктиһин тэрлэтэр, урбаанньыттарга дьирин маһыһыһыһыһыт тэрлэтэр: Болук туттут кыраһаан үөрөнөччүлэригэр үөрэх биһни аһыһыгар бигэтик харыһыһан, үрдүкү үрдүк ситиһиннэллэригэр баһарабыт;” — диир Чуралчы нэһиллэгэр баһыһыһыһыһыһыт элбэхиннэн толорооччу П.Е. Пуляев баһа саһаһын тэрлэтэр.

Семен ЖЕНДРИНСКОИ.



